

Az izzás természete

1846-ban Petőfi új költői hódítás küszöbére érkezik: elsődleges élményeinek spontán kifejezése után az élmény keltette gondolati mozgást kívánja most érzelmi izzásba hozni. A kísérlet nem új; ősförmájára már a mítoszokban is felfigyelhetünk, sőt, úgy tűnik, az érzékiségnek ebben a magasabb formájában a mítosz célját is felismerhetjük. A kono nép mítoszaiiban a vadászós a leopárdal folytat egyenlőtlen harcot, mikor egy krokodil a segítségére siet. A nemzetség azóta tisztelt a krokodilt. A totemből sugárzó személytelen varáz- és életerő (mana) megszerzése azonos az emberi képességek (ügyesség, fizikai erő, nemzési képesség, hatalom) birtoklásával. (Lásd: *Mitológiai Abécé*, Gondolat, 1970.) A közvetlenül érzelmi: a tisztelet itt egy közvetítő révén (mana) az új érzékiség forrása. A törzs magatartása magasabb szinten az egyéni magatartásban közvetlenül, érzelmi formában jelenik meg; az öselményt az egyének újra meg kell hódítani.

Petőfi most az egyetemesség küszöbére érkezik: ha eddig az események és dolgok visszhangja volt és egyszerűen azonosult saját hangulatával-érzelmeivel, többé már nem elégedhet meg a világ közvetlenségével. Költői céljait átfogalmazza, mert a költői tapasztalat bizonyította számára: a dolgokhoz való közvetlen tapadás, a költői rámutatás gesztusa nem fejezi ki a dolgok dilemmatikus voltát, noha a dolgokban dilemma van.

És ez a dilemma abból származik, hogy a dolgok nem azonosak önmagukkal, mások is, mint aminek látszanak, noha aminek látszanak, az is valóságos. A költő érzelmi azonosulása a dolgokkal csak az egyik oldallal való azonosulás, még akkor is, ha az azonosulás ellentéteket kifejező érzelimidézó szavakban („odi et amo”) fogalmazódik meg. Előbb van a dilemma, azután az érzelme önmagával való azonosulása, azután a kétely, hogy az önmagával azonos érzelmek megragadta-e a reális dilemmát.

Kétely: persze egyes költők kételye ez, azoké, akik a világra visszavetülő érzékiségben megérik a felvevő közeg közömbösségét. A költészet ilyenkor nem hatol be a világba, nem válik az egyetemességet megszakító új kozmoszá. Mert jó tudni: a költészet léte az érzelmi kozmosz formájában valósul meg, s ott, ahol az új kozmosz nem borítja fel a világot közömbös rendjé, nem beszélhetünk költői diadálról sem. Ilyenkor egyes „költők” a világot hibáztatják, noha csak az ő teremtő erejük bizonyult kicsinykénnek e nagy feladat elvégzésére. Mások megkísérik a dilemma megoldását kifejezését az opció ideológiai elvének hangsúlyozásával indokolni. Kezdetekben Petőfi is kizárólag ezen az úton jár, de most feltámad benne a kétely.

Ártatlanul, a közvetlen reflexió formájában indul *Viseld egyformán...* című verse, és a reflexió indoklása, a dilemma ideológus feloldása is jelen van:

„Viseld egyformán jó- s balsorsodat!
Igy szól, kit a bolond világ bölcsnek nevez.
Az én jelszóm nem ez;
Én örömmel és fájdalommal
Érezni akarom... kettősen érzem.

Ez a „kettősen érzem” a kétely megfogalmazása: vajon az öröm és fájdalom, mint a közvetlen reakció formája, elegendő-e az új kozmosz megteremtéséhez, vagy több szükséges a szellem egyetemességéből származó érzékiségre, amely kivágya magának a helyet a reális kozmosz hideg formái között. A kétely felbukkant: soha többé nem lehet ártatlanul írni: a jó és a rossz elveszítette a rámutatásban közvetlenségét, a rámutatás közvetlenségét, most már tudni kell, hogy jó is, rossz is, és a teremtés csak ezután következhet.

Valami születik, és ilyenkor a dolgok ellenállnak. De ellenáll a költő köznap-ideológus egyénisége is. A felvett ideológiai elv ugyanis eddig rendezte, irányította az érzelmeiket, most az érzelmek szabad áradás jogát követeli. A megoldás persze — ha megoldásról egyáltalán lehet beszélni — ismét alternatíva formájában jelentkezik: vagy az érzelmeik közvetlen áradása a dolgok között, vagyis a dolgok rendezése helyett részvétel a vegetatív életben, vagy felemelkedés a szintetikus szférába, ahol a dolgok sápadtak és ideatikusak, de legalább lehetőség nyílik az érzelmeik intellektuálisan ellenőrzött, intellektuálisan tagolt világegyetemének megteremtésére.

Petőfi érzi költői eszközeinek a magatartás sztereotípiái miatt történő erkölcsi kopását, rákényszerít tehát a világra: „Érezni akarom... kettősen érzem.” Tudjuk, szándék rejlik ebben a kifakadásban, amely amúgy a vers logikájától távol, spontán módon szakadt ki a költőből. Amint rajtakapja magát, indokolni igyekszik ezt a kitérést:

Lelkem nem a folyó leszen,
Amely egykedvűleg
Ragadja magával a rózsalevelet,
Melyet tavasszal szép lány vet bele,
S a száraz füveket,
Miket
Árjára sodort az ősz szele.

Az indoklás semmit sem old meg, logikájában csupán visszakanyarodás a költemény első részéhez. Sőt: ha az első képből a bölcsnek nevezett „bolond” az elmékedés felé nyitott ajtót, akkor a két utolsó nemcsak hogy ezt az intellektuális színvonalat nem tartja, de egyenesen lerontja — mert szűkíti — a dilemma körét. A kifakadás mégis belső küz-

delmet tanúsít, valamilyen felismerést, amely egyelőre csak elvont formában követeli jogait, de mégis jelen van.

Ha a belső küzdelem jegyeit keressük a képsor logikájában, minden bizonnyal a „kettősen érzem” soványka érve marad az interpretáció számára, ha viszont a képeket külön-külön vizsgáljuk, egyedi alternatívák szerint, meglepő eredményhez jutunk. Ha az indító kép monolitikus — alternatívamentes, noha — ezt már tudjuk — ideológiai döntést rejt, illetve annak megnyilvánulása, a második képből (Lelkem nem a folyó leszen) az ideológikumban az alternatíva lehetőségét villantja fel. A döntést, amely azelőtt a prekoncepciót elvből fakadón egyértelmű volt, most a prekoncepciót elv egyoldalúsága elleni tiltakozás váltja fel, persze még változatlan költői magatartás talajáról.

A folyó: kényszer, szabott meder; Petőfi lelke nem kíván folyó lenni, noha költői eszközeit eddig többnyire a lélek folyammedrének mélyítésére használta fel. Vagy talán ezek az eszközök éppen az érzelmi viszonyoknak indulattá való sűrítéséből származtak, abból, hogy alternatívák eleve-megoldásában játsszák el mind feszesebbé váló szerepüket. Most a mederkényszer — kényszeréretté válik; ami eddig a magatartás önmagát keltő fegyvere volt, hirtelen a magatartás leegyszerűsítésének, a felismert költői póz kényszerének eszköze lett. A kép tehát, ha önmaga logikája szerint vizsgáljuk, a kényszerűség, a felvett és önmagára vállalt póz elleni érzelmi tiltakozás kifejezője. A kép másodlagos tartalma, illetve a kiegészítő kép már feloldja a feszültséget, és a költő eddigi magával való azonoságát mutatja. A szép lány és száraz fű meg a rózsalevél azt tanúsítja, hogy a költői szép költőnk számára a lényben, a lény természetesen és természetesen cselekvésében testesül meg. Nincs ebben semmi meglepő, a valóságban közvetlenül részt vevő Petőfi, aki érzelmeit az indulatokig fokozza, hogy a rendteremtésből részt vállalhasson, nem tud, de nem is akar megszabadulni az ideálistól, attól az eszménytől, amely igazolja költői magatartását.

Az ideális az alternatíva kizárását, a döntés jogosságát igazolná, ha képes lenne a világot szintetikus egészben megragadni. De az ideálistnak ez a formája alkalmatlan erre: a szabadság, a földinek-reálisnak érzett eszmény, a szintetikus mozzanat másik eleme az ideálist elvontabbá teszi, a lényből szerelem lesz, és a szabadság-szerelem kettősségében borul rá a világra és a költő magatartására.

De láttuk, Petőfiben új költői magatartás igénye, vágya érik. Kettősen akar érezni, és eme kettősség kitör az eszménynek alávétett végleges és végtelen megoldások kényszerűségeiből. Az eszmény utat keres a valóság felé, és azt látja, hogy a valóság ellenáll. Nem csupán az eszmény-valóság ellentmondása miatt, de azért is, mert az eszmény, ha a valóságot nemcsak bekebelezi, hanem magát a valóság részének látja, akkor észreveszi saját alternatíváját: megoldása nem a megvalósulás, hanem a valóságot emberien kiegészítő új kozmosz megteremtése, vagyis észreveszi: a valóságban csak akkor élhet, ha nem a kényszerűségekre medrének szerepét vállalja, hanem az alternatíva szabadságát.

BRETTNER GYÖRGY

PETŐFI-VERSEK

ST. O. IOSIF ÉS GOGA ÉLETMŰVÉBEN

St. O. Iosif és Octavian Goga Petőfi-fordításai sokszor és alaposan foglalkoztak eddig is nálunk, és különösen a szövegűzés szempontjából vizsgálták a magyar eredeti s a román változat viszonyát. (Lásd mindenképp Veégh Sándor 1934-es, *Petőfi a románoknál* című doktori értekezését, Ion Roman *St. O. Iosif* című 1964-es monográfiáját és Dorothea Sasu *Petőfi a román irodalomban* című, a *Korunk* 1969-es 9. számában megjelent tanulmányát.) Domokos Sámuel budapesti kutató Goga költészetéről és műfordításairól szóló újabb monográfiája felkészülten veti fel ismét Goga Petőfi-fordításainak problematikáját. Eljárása azonban megint csak az eredeti és a tolmácsolás szöveg megegyezéseinek vagy eltéréseinek a kérdését állítja előtérbe; ez az eljárás pedig, bár jó gyümölcsöt teremhet és a fordítói munka sok titkába bevezet, kizárólagosnak nem tekinthető, ha a modern versfordítások kiindulási pontját vesszük tekintetbe. A modern versfordítás ugyanis teljességgel összeegyeztethetetlen az alkalmi, az ötletszerű megoldásokkal, ugyanakkor azonban az eredeti versnek, a művészi képnek az újáteremtését tűzi ki céljául.

Persze, ez az újáteremtés nem jár együtt kötelezően az eredeti szövegtől, a versmértéktől, a szakaszok beosztásától, a képanyag jellegzetességeitől való elrugaszkodással... Az újáteremtés azonban a hangsúlyt a külsőségek jegyéhez való merev kötődés helyett a vers lényegének megragadására helyezi át, azaz nem ragaszkodik mereven az úgynevezett szövegűzéshez, aminek elérése lehetséges ugyan bizonyos esetekben, de gyakran vágyálom csupán, hanem az eredetivel mintegy egyenlő értékű és mégis viszonylag önértékű művészi megoldásra törekszik.

Hogy pedig meddig mehet el a műfordító az újáteremtés során, hogy tehát mit engedhet meg magának és mit nem, az nyitott kérdés, amelyet esetenként kell megvitatnunk és megvitelnünk. (A műfordító szabadságának viszonylagosságára utal Tudor Vianu is a *Ceva despre arta traducerii* című 1956-os tanulmányában, amelyben kifejti, hogy a műfordítás megítélésénél azt a képességet kell értékelnünk, amely „az idegen hang befogadásakor és eredeti rezgészmának megfelelő újráképzésrekor nyilvánul meg.”) Egy azonban vitathatatlan: a műfordítás és különösen a lírai vers fordítása a művészi kép megfelelőjének a megteremté-

se és nem a formálisan értelmezett szövegűzéshez való ragaszkodás.

Ez az elképzelés vezethette St. O. Iosifot és Octavian Gogát is, akik nemcsak kiváló műfordítók, de mindenképp jeles költők voltak. Petőfi-tolmácsolásaik eredeti műalkotásoknak foghatók fel, merész átültetések, amelyek a műszellemet tartják inkább tiszteletben, mint a betűjét. És mindkét esetben: a magyar szöveg értelmezése és románul való újjaalkotása Petőfi teljes életművének az ismeretere alapoz.

Ezen kívül: mindkét fordító nagyon jól tudja, mit fordít Petőfiben; válogatásuk tehát oly határozott elvi-esztétikai alapokon nyugszik, hogy ez önmagában is elárulja ellentétes művészi felfogásukat. Az érzékeny lelkű Iosif inkább Petőfi nosztalgikus leíró költeményeit kedveli, a „népi vétetűsű” realizmus jelentkezését (bár az apostolt is lefordította Iosif); Goga viszont elsősorban a politikus, agitativ, a jövődőlő Petőfi-versekért lelkesedik. A *Patriarhale* féltélen, visszahűző költője szívesen keresi fel Petőfi életművének azokat a tájait, amelyek nem idének közvetlen történelmi mondanivalót; Goga műfordítás közben is „lázt”, „szenvédeleyeket szít”, ahogyan Ibrăileanu írta róla már 1906-ban.

A szorgalmas Iosifot főként az életmű első része vonzza, hiszen az *Apostol* (*Apostolul*) mellett tőle van a *Szülőföldemen*, a *Falu végén kurta kocsmá*, a *Rongyos vitézek*, *Távolból*, *Első szerelem*, *A dal*, *Sírom* román szövege is (*Mugur*, *mugur*, *mugurel*; *La marginea satului*; *Eroi in zrenje*; *De-partie*; *Intiul rol*; *Cintecul*; *Mormintul meu* stb.). Goga a jelentősebb Petőfi-versek közül válogat. Ő fordítja az *Egy gondolat bánt engemet* címűt (*In suflet simt o teamă cum s-asterne*), a *Szeptember végén* (*Sfârșit de septembrie*), a *Beszél a fákkal a bús ősz szél* (*In liniștea amurgului*), vagy *A kutyák dalát* és *A farkasok dalát* (*Hora ciinilor*, *Hora lupilor*).

Végül, hogy befejezzük ezt az irodalmi „kettős könyvelést”: Iosif rendszeresebben, tervszerűbben dolgozik s fordításait jobban belleszti költői munkájába. Gogánál nincs ilyen tervszerűség; élete döntő pillanataiban fordul Petőfihez és tolmácsolásaival is a maga politikai misszióját kívánja szolgálni.

A Iosif életművének 1939-es kiadásakor írja Șerban Cioculescu, hogy a *Patriarhalek* köl-

tője „azoknak a szerencséseknek a lelki családjához tartozik, akik anélkül bukkannak rá arra, amire rá akarnak bukkanni, hogy sokat keressélnének.” Iosif művészegényiségének kialakulásához kétség-telenül hozzájárult az a fordítói munka is, amelyet éveken át rendszeresen végzett.

Petőfi költésztelével még szebeni középiskolás korában ismerkedett meg. Amikor pedig szüleit követve a Kárpátok másik oldalára költözik, egyre többet fordít Petőfítől és Heintől, annak az ifjújának a mohóságával, aki önmagát keresi a világirodalomban. 1892 és 1896 között az ifjú Iosif valóságos Petőfi karjába veti magát. Első fordításait 1892-ben közli. E verscsoportban olvasható többek között az *Elv a világ amilyen nagy* (*Cit e lumea*), *Kicsapott a folyó* (*Riul*), *A naphoz* (*Soarelui*), *A Van a nagy alföldön csárda sok* (*Pastel*), *A Voltak sokkal jelesebbek* (*Iubitei*), *A Jövedőlés* (*Profetie*). A fordítások pedig elég hozzáfértelegességek, bizonytalan kézzel valló munkák, amelyek meg se közelítik az eredeti versek erejét-szépességét. Iosif sok magyar kifejezést őriz meg román szövegében (ciardă, crișmă stb.), vagy egészen szabadon fordít (*Riul*), vagy egész szakaszokat hagy el.

Iosif azonban hamarosan túljut műfordítói pályájának ezeken a kezdeti fogyatékos-ságain, mindjobban megbirkózik a magyar prozódíjjal, illetőleg megtalálja román megfelelőjét. Petőfi bordaljai tolmácsolásában megőrzik eredeti frissességüket. Az *Igyunk!* (*Să bem!*) például ilyen román sorokra ihletti: „Cine nu are amantă, / Vin să bea, / Și că fetele-l adoră / Va jură! / Vin să bea și acel ce n-are / Nici un ban, / Și-o să-și pară cel mai mare / Bogătan.” Vagy a *Vizet iszom* című (*Apă beu!*): „Mă întrebați, nu cumva oare / O grindină a dat prin vii, / Ori frigul a stricat recolta / Și vli-le-au rămas pustii?”

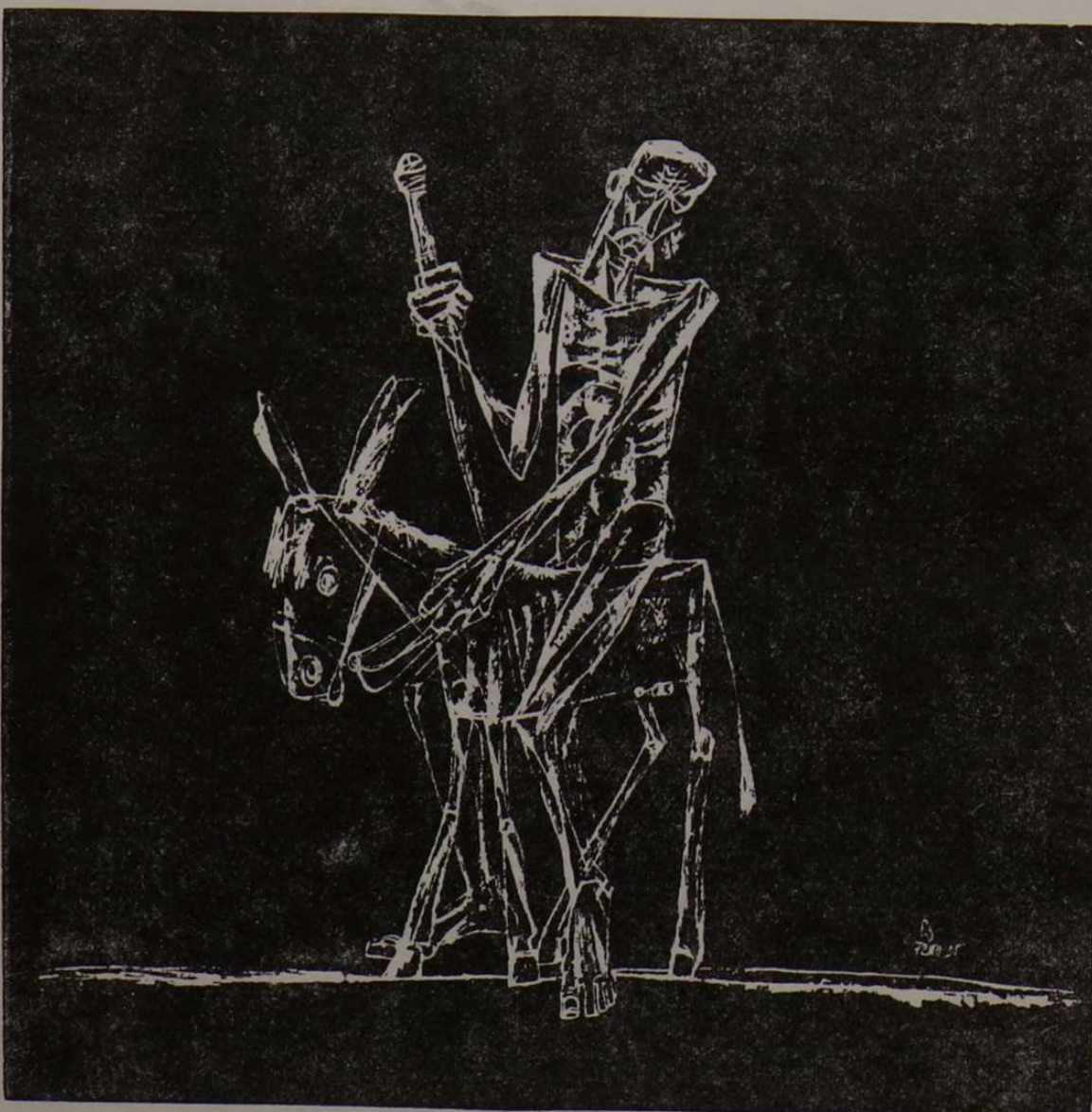
Iosif beérett fordítói művészetének eredménye a *Főnséges éj* román változata (*Măreață noapte*), amelyben a hűség és az ihletesség talál egymásra romantikus képekben: „Măreață noapte! / Pe ceruri luna strălucește / Suita ei o însoțește; / Măreață noapte! / În iarbă zac mărăgăritare, / Cîntă-n tufiș privighetoare; / Măreață noapte! / Amanțiș-fericiți acum... / Și-acum stă ucișă-n drum: / Măreață noapte! / Ide kívánkozik a *Hull a levél a virágról* (*Rozele se scutur moarte*) egyszerű megoldása is: „Luna tremură în ceață, / Galbenă, ca noi, la față. / Bun rămas, tu mititico, / Bun rămas, tu frumușico, / Bun rămas! / Valea-i umedă de rouă, / Umezi ni sint ochii nouă. / Bun rămas, tu, mititico, / Bun rămas, tu, frumușico, / Bun rămas!” Aztán a refrén, az „Isten hozzád, édes, / Isten hozzád, kedves / Galambocskám” — románul: „Dumnezeu cu tine, dragă / Po-rumba mea”. Iosif kialakította a maga, illő román igékkal rajzolt Petőfi-képet.

A pusztai, faluszei nép mindennapjairól szóló Petőfi-versek közül kettőnek a Iosif-féle fordítását emelném ki. Az *In tindă am intrat* és a *La marginea satului* érzelmegazdag tolmácsolása a *Befordultam a konyhára* és a *Falu végén kurta kocsmá* című életképeknek. Az árprobb pontatlanságok sem ártnak a lényegre törő fordításnak. Mert bár Iosif *tindă* Petőfinél *konyha*; Iosif *gîrla maréja* Petőfinél a *Szamos*; mert bár Petőfinél az *éjszaka közeledik* és *pihen a komp*, kikötötték, Iosifnál viszont *noapte sumbră*, *luntea proptiță-n umbră* olvasható, a vers egésze mégis megközelíti eredeti megfelelőjét: „Dar la crișmă-i vîiet mare / De tînbal și de vioare! / Geamurile tîuie, / Și flacăii chiuie: // — Crișmărită, dragă, hai! / Adă vin bun la flacăii! / Vechi ca moșu-meu, cola, / Zvăpăiat ca mîndra meat // Zi, măi, cioară, din vioară, / Că mă-mbat în astă-sară! / Zi mă... că-ți plătesc să-mi zici: / Vroi să crap jucînd aici!...”

Igy munkálkodik a cimbalmos Iosifnál...

(Folytatjuk)

ION OARCAȘU

Plugor Sándor: Megy a juhász számarón